

Monika Ślufińska

Uniwersytet Jagielloński

Media w okresie transformacji ustrojowej.**Wybrane podejścia badawcze**

Media masowe niewątpliwie pełnią ważne funkcje w kształtowaniu zarówno rzeczywistości społecznej jak i politycznej, a i bezsprzecznym pozostaje fakt, iż środki masowej komunikacji są istotnym elementem systemu politycznego, w którym stają się również pośrednikiem pomiędzy społeczeństwem a władzą. W zależności od charakteru danego systemu mogą odgrywać w nim różne zadania. W jednym państwie przyjmują formę „czwartej władzy”, w innych zaś stanowią „narzędzie” w rękach władzy. Interesującym pozostaje także pytanie, czy a jeśli tak, to jaką rolę odgrywają one w szczególnych okresach przeobrażeń społeczno-politycznych? I o ile kolejne „fale demokratyzacji” (Huntington 1995) od samego początku stały się przedmiotem prac naukowych poświęconych czy to analizie procesów zmiany reżimów, czy też studiów nad demokratyzacją, to dopiero od lat 80. i 90. ubiegłego wieku rozpoczęto także bardziej systematyczne badania odnoszące się do roli mediów w trakcie „fali demokratyzacji”. Obecnie zaś stanowią one samodzielny obszar badawczy. A celem niniejszych rozważań będzie zaprezentowanie i próba oceny koncepcji i podejść badawczych eksplorujących udział mediów w procesie przemian ustrojowych.

Aktualnie dominującymi wśród tych analiz są dwa rodzaje podejść. Pierwsze z nich odnosi się do funkcji mediów w procesie demokratyzacji i stara się udzielić odpowiedzi na następujące pytania: W jakim stopniu media są zaangażowane w zmianę reżimu? Czy są na przykład odpowiedzialne za organizację masowych wystąpień i mobilizację społeczeństw i czy przyczynić się to może do upadku autorytarnych reżimów? Czy, a jeśli tak, to w jaki sposób, uczestniczą w procesie stabilizacji młodych demokracji? Odpowiedzi na te pytania sprowadzają się do analizowania związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy mediami z jednej strony, a społeczno-polityczną dynamiką zmian reżimu z drugiej. Innym rodzajem podejścia jest analiza reform instytucji medialnych w kontekście „fali demokratyzacji”. Celem heurystycznym takich badań nie jest już określenie, czy media odgrywają czy nie odgrywają istotnej roli w procesie demokratyzacji, lecz jest to analiza weryfikująca czy sam proces demokratyzacji systemu politycznego wpływa na transformację i legitymizację sektora mediów?

Badania mediów w zakresie przeobrażeń demokratycznych polegające w dużej mierze na określeniu stopnia ich udziału w zmianach reżimu najczęściej wykorzystują narzędzia opierające się na koncepcjach zapożyczonych z tranzytologii, a powszechnie stosowaną w nich periodyzacją jest ta wyróżniająca trzy fazy: liberalizację, przejście i konsolidację. Ostatecznym zaś celem jest określenie, jaką rolę odgrywa prasa, radio, telewizja czy internet w procesie zerwania z istniejącym reżimem (etap przed transformacją) i budowania rządów prawa (etap przejściowy i konsolidacyjny). A reforma mediów postrzegana jest jako warunek tej zmiany lub jako jeden z jej obszarów. W okresie przejściowym oczekuje się zatem, że media przyczynią się do powstania debat politycznych, w których wyłaniający się lub odradzający się aktorzy polityczni będą mogli wypowiadać się, bronić swoich poglądów i krytykować poglądy swoich przeciwników. Media powinny uczestniczyć także w tworzeniu forów spraw publicznych, w których zachęca się do pluralistycznej debaty (Price, Rozumilowicz, Verhulst. 2002). W tym kontekście ważne jest, aby wszystkie poglądy polityczne mogły być wyrażane i konfrontowane w przestrzeni publicznej. Ponadto, budowanie rządów prawa za pośrednictwem mediów oznacza instytucjonalizację nieporozumień, czyli organizowanie przestrzeni publicznej wokół ustalonej konfrontacji antagonistycznych opinii. Natomiast kontrolna funkcja mediów w zmianie reżimu polega na uporządkowaniu nowego sposobu zarządzania konfliktem politycznym i społecznym poprzez reprezentowanie pluralizmu i konfrontacji elementów politycznych. W literaturze dotyczącej roli mediów w demokratycznych przemianach funkcja ta jest rozpatrywana na dwa sposoby.

Po pierwsze, ta regulowana konfrontacja antagonistycznych opinii jest uważana za warunek konieczny do przeprojektowania obowiązujących reguł społecznych w trakcie mediacji. A reprezentacja demokratyczna jest możliwa tylko wtedy, gdy głos obywateli jest wyrażany za pośrednictwem ich przedstawicieli politycznych lub organizacji społeczeństwa obywatelskiego, które konfrontują się na arenie publicznej. Z tego punktu widzenia powołanie organów regulacyjnych dla debat telewizyjnych i radiowych jest ważną kwestią w nowo powstających demokracjach. Legitymizacja elit na drodze krytyki publicznej i ich stałe monitorowanie i kontrolowanie stają się więc kolejną istotną funkcją mediów w przemianach demokratycznych.

Po drugie, przejście do demokratycznego państwa prawa oznacza także usankcjonowanie wolności słowa, również po to, aby media mogły funkcjonować jako instrumenty kontroli władzy. Zapewniając warunki dla wolności słowa na poziomie instytucjonalnym, dziennikarze mają pełnić więc rolę *watch dogs*, co jest szczególnie doceniane w tradycji anglosaskiej. Reforma dziennikarstwa determinuje również pewne parametry transformacji politycznej. Poprzez monitorowanie nowego rządu, poprzez krytykę zachowań polityków, media mają pomóc stymulować kulturę odpowiedzialności i w ten sposób ustanowić tzw. odpowiedzialność pionową między rządzącymi a odbiorcami (O'Donnell 1996: 34–51). W związku z tym nowi rządzący są zachęceni lub zmuszani do odpowiadania za swoje czyny zgodnie z nowym podziałem na to, co jest „dopuszczalne i to, co nie jest, muszą zatem liczyć się ze zdaniem opinii publicznej” (Markovits, Silverstein 1998), które ostatecznie bywa wyrażane w trakcie wyborów. Funkcja krytycznego nadzoru staje się jedną z ważniejszych funkcji dostrzeganych i podkreślanych przez wielu autorów (Schudson

1995, Randall 1998). W Ameryce Łacińskiej istnieją chociażby dowody na to, że media skutecznie przyczyniły się do zmian instytucjonalnych. Badania Sheili Coronel pokazują, że media były zaangażowane w budowanie tzw. kultury odpowiedzialności, w szczególności poprzez doniesienia prasowe na temat korupcji, naruszeń praw człowieka i innych wykroczeń. Pozostałym ważnym zadaniem mediów w kontekście „fal demokratyzacji” jest edukacja czy wręcz socjalizacja odbiorców. Z tej perspektywy media traktowane są jako czynnik zachęcający członków społeczeństwa do uczenia się i partycypacji w procesie politycznym a przez to mają niemały wkład w zrozumienie i przyswojenie przez obywateli reguł demokratycznego państwa prawa czy zasad konstytucjonalizmu (Heydemann 2002). Dostrzega się wręcz, że media winny funkcjonować jako tzw. zbiorowy edukator (Ansah 1991) i jednocześnie przyczyniać się do kulturowego i intelektualnego kształtowania społeczeństwa poprzez uczestnictwo w rozwoju świadomości obywatelskiej poszczególnych jednostek (Gurevitch, Blumler 1990: 269–289). A jeśli demokrację rozumieć należy także jako zbiór „wartości, nawyków i przekonań” (Dahl 1995) w obrębie kultury, to zadaniem mediów winno być ich rozpowszechnianie i utrwalanie.

Należy także przypomnieć, że sam wymiar instytucjonalny nie wystarczy, aby ustanowić demokrację lub zapewnić jej właściwe funkcjonowanie. Istotne jest, aby ludzie mobilizowali się i jednocześnie interesowali sprawami publicznymi i wykazywali chęć uczestnictwa w życiu politycznym (Almond, Verba 1963). Pamiętać należy także, iż badania w nurcie tranzytologii, rozwijane od lat 80. ubiegłego wieku, kładły szczególny nacisk na potrzebę asymilacji nowych zasad demokratycznych, które winny być przedmiotem konsensusu społecznego. Zauważyć należy także, co utrudniało proces demokratyzacji mediów. Po pierwsze, w początkowej fazie, jak dostrzegają liczni badacze, relacje między rządem a mediami pozostają bardzo ambiwalentne. Ta ambiwalencja jest uwarunkowana dziedzictwem byłego reżimu i strategicznymi możliwościami związanymi z szansą na reformę mediów. Odzwierciedla się to chociażby w utrzymaniu lub ewolucji form klientelizmu, w szczególności poprzez metody powoływania dyrektorów instytucji medialnych, powiązania ekonomiczne i polityczne między przedstawicielami partii z jednej strony, a właścicielami mediów lub dziennikarzami z drugiej. Ścisłe mówiąc, te *de facto* nieadekwatności praktyk do standardów demokratycznych są charakterystyczne dla krajów w okresie przejściowym (Gunther, Mughan 2000). Po drugie, jak wskazują liczne badania, dostrzec należy różne skutki komercjalizacji i prywatyzacji mediów. Liberalizację sektora można postrzegać jako właściwą i umożliwiającą istotne zmiany w sektorze mediów zwłaszcza, kiedy to po utracie wyłączności przez monopole państwowe, zezwala się nowym graczom na konkurowanie i budowanie alternatywy dla sektora państwowego. Jednocześnie zauważa się, iż dostrzec można również niepokojące zmiany będące konsekwencją liberalizacji mediów i jako przykład wskazuje się przemiany w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 90. Daleko posunięta komercjalizacja spowodowała w tych państwach, iż dawna propagandowa i agitacyjna funkcja, jaką media realizowały w starym reżimie, została zamieniona głównie na funkcję komercyjną (Balčytienė 2009). Badania porównawcze Richarda Gunthera i Anthony’ego Mughana (Gunther, Mughan 2000) przeprowadzone w dziesięciu krajach Europy Środkowo-Wschodniej pokazują, że wprowadzenie zasad

wolnorynkowych w sektorze mediów doprowadziło do odpolitycznienia informacji „bo nadawcy z sektora prywatnego przekazują w swoich nowych programach mniej istotnych informacji politycznych niż ich konkurenci z sektora publicznego” (Gunther, Mughan: 434). Trzecie utrudnienie związane z demokratyzacją mediów związane jest z utrzymywaniem się praktyk dziennikarskich odziedziczonych po dawnym reżimie w nowo zreformowanych instytucjach medialnych (Koch 2015). Przykładem na to może być sytuacja w Tunezji, z okresu rządów Zine el-Abidine Ben Alego, kiedy to wytyczne tunezyjskiej agencji Afrique Presse odnoszące się do treści i sposobu przekazywania informacji nakłaniały dziennikarzy do rezygnacji z prowadzenia dochodzeń i uprawiania dziennikarstwa śledczego. Dlatego też próby reformy zawodu dziennikarskiego mają wówczas na celu właśnie przełamanie tych nawyków poprzez zachęcanie dziennikarzy do powrotu do realizacji najważniejszych zadań dziennikarskich. Konkludując, w fazie przejściowej całe dziennikarstwo wydaje się pozostawać w kryzysie, dodać należy kryzysie wynikającym z utraty legitymacji starych standardów i praktyk zawodowych. Ważne w tym okresie jest to, aby określić, w jaki sposób dziennikarze postrzegają swoją nową rolę w społeczeństwie i w jaki sposób, pragną przywrócić wiarygodność swej profesji, budując jednocześnie swą tożsamość zawodową (Voltmer Katrin 2006 i Voltmer Katrin 2013).

Częstym elementem analizy mediów w procesie transformacji społeczno-politycznej jest również skłonność do koncentrowania się na niedociągnięciach lub wadach, a w konsekwencji do prezentowania tego, czego media nie wytwarzają w trakcie zmiany reżimu. Słabością tego typu analiz jest to, iż nie dostrzega się niekiedy specyfiki tych zmian, które winny być jednak szczegółowo i dogłębnie scharakteryzowane i recenzowane, a ocena roli mediów pod kątem wypełniania funkcji kontrolnej być analizowana w powiązaniu z określonymi realiami społeczno-politycznymi.

Jak już wspomniano, w badaniach z tego obszaru starano się ustalić, czy media w znaczny sposób przyczyniają się do zmiany istniejącego reżimu i sprzyjają demokratyzacji, czy wręcz przeciwnie, ich reforma i funkcjonowanie są konsekwencją ustanawiania nowego reżimu opartego na zasadach demokratycznych (Jebiril, Stetka, Lovelles 2013)? W literaturze przedmiotu nie ma, jednakże, jednoznacznej odpowiedzi, czy media odgrywają szczególną rolę w procesie transformacji, czy tylko uczestniczą i monitorują tę zmianę. Wydaje się, iż pytanie to traci na znaczeniu, jeśli eksplorację roli mediów w okresie transformacji społeczno-ustrojowej i procesie demokratyzacji odnosi się do poszukiwania związków przyczynowo-skutkowych występujących w relacjach pomiędzy instytucjami i kategoriami poszczególnych aktorów procesu komunikowania politycznego. A pomocnym w realizacji tych badań staje się zastosowanie podejścia systemowego, które skupia się na badaniu współzależności między poszczególnymi elementami systemu politycznego, a w szczególności systemu medialnego, i innych jego elementów podlegających reformom w okresie transformacji społeczno-politycznej. W nurcie tym istotnym wydaje się również dopełnienie badań o analizę konsekwencji wynikających z pozostałości „starych reżimów”, w tym o problem tzw. odtwarzania partykularyzmów, o czym pisała Katrin Voltmer w licznych dysertacjach odnoszących się do sytuacji mediów w krajach przechodzących transformację. Autorka w swych

pracach badawczych nawiązuje do książki Daniela C. Hallina i Paola Manciniego *Systemy medialne. Trzy modele mediów i polityki w ujęciu porównawczym* (Hallin, Mancini 2007) poświęconej modelowaniu i porównywaniu współczesnych systemów medialnych, w której to wymienieni autorzy zaproponowali nową typologię systemów medialnych opartą na czterech kryteriach: analizie rozwoju i struktury rynku medialnego, ze szczególnym uwzględnieniem stopnia rozwoju prasy masowej, omówieniu form i poziomu paralelizmu politycznego, czyli stopnia i charakteru powiązań pomiędzy mediami a partiami politycznymi, eksplikacji stopnia i charakteru interwencji państwa w system medialny oraz ocenie rozwoju profesjonalizmu zawodu dziennikarskiego. W konsekwencji wyróżnili trzy modele systemów medialnych: model demokratycznego korporacjonizmu (północno-środkowoeuropejski), model spolaryzowanego pluralizmu (śroziemnomorski), model liberalny (północnoatlantycki)¹. Katrin Voltmer w swojej książce *Media w demokracjach okresu przejściowego* zastosowała te same cztery kryteria do badań nad systemami medialnymi w okresie przejściowym. Wykorzystując każde z powyższych kryteriów autorka starała się uzyskać odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu sposoby kontroli i instrumentalizacji mediów w dawnym reżimie warunkowały ewolucję całego sektora medialnego? W przeciwieństwie do badań w nurcie tranzytologicznym propozycja analizy Katrin Voltmer bardziej odnosi się do poszukiwania specyficznych i swoistych cech tychże mediów ze szczególnym uwzględnieniem tego, co jeszcze pozostało z tzw. dziedzictwa przeszłości. I tak na przykład ocenia, „iż w przypadku dyktatur wojskowych w Ameryce Łacińskiej kontrola mediów, w tym stosowanie przemocy wobec dziennikarzy czy sankcjonowanie cenzury itp. było uzasadniane potrzebą *quasi* ochrony tychże państw przed ewentualnym wybuchem rewolucji” (Volmer 2013: 122). Cenzura, jak twierdzi badaczka, miała zapobiec wyrażaniu się głosów opozycji w przestrzeni publicznej, a jej celem było odpolitycznienie społeczeństwa, a nie jego mobilizacja (Volmer 2013: 122). W konsekwencji taka kontrola państwa tylko powodowała, iż media zaczęły unikać zajmowania się wrażliwymi tematami a skupiły się głównie na prezentowaniu treści rozrywkowych (w szczególności poprzez import produktów z amerykańskiego przemysłu rozrywkowego). Jednocześnie zauważyć należy, iż reżimy te akceptują, a wręcz promują, gospodarkę wolnorynkową, w konsekwencji więc prywatyzację mediów. Przemysł medialny został wykorzystany do stymulowania gospodarek krajowych, a polityka medialna uprawiana w stylu starego reżimu pomogła w tworzeniu potężnych biznesów. Takie podejście państwa do mediów spowodowało znaczne ograniczenie ich zdolności do odgrywania istotnej roli w demokratyzacji kraju, gdyż przekaz medialny został zdominowany przez taną rozrywkę a informacje polityczne miały raczej marginalne znaczenie (Volmer 2013: 123). Przeprowadzona przez Katrin Voltmer analiza przemian systemów medialnych w wybranych krajach Azji Wschodniej prowadzi autorkę do podobnych wniosków, choć jak zauważa, przebieg transformacji

1 Odnosząc się do tych kryteriów polska badaczka Bogusława Dobek-Ostrowska określa polski system medialny mianem hybrydy systemów liberalnego i śródziemnomorskiego, w którym dostrzega wiele elementów charakterystycznych dla modelu śródziemnomorskiego, jednak ocenia, iż poziom klientelizmu i paralelizmu jest niższy, stąd też sytuuje go pomiędzy dwoma modelami liberalnym i spolaryzowanego pluralizmu (Dobek-Ostrowska 2012).

społeczno-ustrojowych był w tym rejonie świata znacząco inny. W Korei Południowej i na Tajwanie ingerencja państwa w system komunikowania masowego pozostawała nieobojętną, choć w obu przypadkach media wykorzystywane były głównie do propagowania polityki rozwojowej rządu. Zaangażowanie publikatorów w popularyzowanie zmian inicjowanych przez państwo było dodatkowo nagradzane licznymi ulgami podatkowymi czy wyrażane wręcz poprzez zamieszczanie przez państwo w mediach komercyjnych odpłatnych materiałów reklamowych i propagandowych. Tak więc i w tym przypadku środki masowego przekazu użyte zostały do jakże ważnego zadania, jakim była modernizacja gospodarcza państwa. W celu ochrony przed innymi konkurentami zaangażowanych w to działanie mediów, rządy wspierały wręcz tworzenie oligopoli. „Co w rzeczywistości powoduje, iż będące pozostałością dawnego reżimu struktury oligopolistyczne nadal stwarzają znaczne przeszkody dla pluralizmu na nowym rynku idei” (Volmer 2013: 126). Sytuacja taka powodowała, iż inni, niewspierający państwa, uczestnicy rynku medialnego znajdowali się w niekorzystnej sytuacji i mieli niewielkie szanse na przetrwanie. Badania Katrin Voltmer umożliwiają więc dostrzeżenie związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy, z jednej strony, sposobami kontroli i instrumentalizacji mediów pod rządami dawnego reżimu, a z drugiej strony, gospodarczą i polityczną organizacją instytucji medialnych w młodych demokracjach. Skupiając się na kontroli strukturalnej i cenzurze, autorka pokazuje, że te nowe demokracje, podobnie jak stare, pozostają niedokończone (lub niedoskonałe) w stosunku do pożądanego modelu idealnego. Ta zmiana perspektywy badawczej, wydaje się interesująca w kontekście badań nad relacjami media a polityka w dobie zmian transformacyjnych. Zgodnie z zaprezentowanym podejściem proces demokratyzacji może polegać również na tym, iż przejmowane są pewne partykularyzmy odziedziczone po starym reżimie, które ewoluują, stabilizują i instytucjonalizują się w nowej rzeczywistości. W tym podejściu wyzwaniem heurystycznym nie jest już tylko zrozumienie tego, czego media nie realizują, zgodnie z wcześniej opisanymi perspektywami tranzytologicznymi, a raczej czy przyczyniają się do odtwarzania funkcji, które były im przypisane w poprzednim systemie. Inną ważną kwestią odnoszącą się do istoty restrukturyzacji sektora mediów w okresie przemian demokratycznych pozostaje dostrzeżenie, iż jest to czas charakteryzujący się znaczną dezorganizacją, która pogrąża wręcz sektor mediów w stanie kryzysu. Toteż ukazując sytuację mass mediów w procesie przechodzenia od reżimu autorytarnego do rządów prawa należy poddać analizie proces restrukturyzacji sektora, w szczególności w świetle mechanizmów i procesów jego relegalizacji. Ponadto ważne jest również to, aby móc odróżnić wpływ sytuacji kryzysowych, które, na przykład, mają wpływ na dziennikarstwo lub niektóre działy kultury, od tych, które same są częścią procesu transformacji. Uwidaczniające się przemiany są wszak elementem symptomatycznym dla szeroko rozumianych sytuacji kryzysowych dotyczących zmieniających się stosunków społeczno-politycznych we wszystkich obszarach życia społecznego. Ten rodzaj „kryzysu wielosektorowego” (Dobry 1986) skutkuje „cykliczną transformacją relacji między poszczególnymi elementami systemu społeczno-politycznego” (Banegas 1993: 110). W przeciwieństwie do ustabilizowanego systemu społeczno-politycznego, gdzie jego poszczególne elementy funkcjonują zarówno w relacjach autonomii

i współzależności, „a taka logika działania jest rutynowo narzucana wszystkim uczestnikom, gdzie obiektywizowanie relacji społecznych i stabilność społeczna są zapewnione w szczególności poprzez wzajemne uznawanie sieci skonsolidowanych interakcji” (Banegas 1993: 113). Zazwyczaj sektor mediów w tym kontekście nie jest już podporządkowany sektorowi politycznemu (przynajmniej to podporządkowanie jest zawieszane na pewien czas). Typowe relacje między dziennikarzami a politykami, dotychczas ustrukturyzowane przez zależność tych pierwszych od tych drugich, załamują się i tracą swoją legitymizację. Zmiany dokonują się także w kontekście zobiektywizowanej reprezentacji wyspecjalizowanych ról, pozycji, instytucji i dziedzin działalności, które leżały u podstaw dotychczasowej rzeczywistości społecznej (Banegas 1993: 112). Usunięcie zobiektywizowanej reprezentacji powoduje utratę lub niestabilność znaczenia nadanego ustalonym praktykom. Znajduje to również odzwierciedlenie w zawodzie dziennikarskim, gdzie, jak twierdzi Katrin Voltmer (Voltmer 2013), dziennikarze starają się o przywrócenie tożsamości zawodowej i określenia swojej nowej roli w społeczeństwie. Restrukturyzacja mediów polega bowiem również na taktycznych zmaganiach związanych z ustaleniem nowych zadań, jakie winni pełnić dziennikarze i wskazaniu nowych relacji pomiędzy aktorami procesu komunikowania politycznego. Wszak rzeczywiste przemiany demokratyczne charakteryzują się między innymi „przejęciem od rutynowej formy współzależności w ramach danego systemu społeczno-politycznego do szerszej współpracy, która może cechować tendencja do bezpośredniej konfrontacji z wcześniej ustalonymi zasadami działania” (Banegas 1993: 113). Innymi słowy, konflikty dotyczące ustalenia roli, jaką winny pełnić media, nie ograniczają się jedynie do sektora mediów, ale angażują podmioty z innych sektorów w kryzysie legitymizacji, co jest kolejnym czynnikiem wpływającym na mass media w okresie przejściowym. Reorganizacja środków masowego przekazu winna być zatem postrzegana jako jedna z konsekwencji „kryzysu wielosektorowego”, który charakteryzuje wszelkie przemiany. Dzieje się tak, gdy elementy systemu społecznego przeobrażają się za sprawą zmieniających się realiów a przejście to charakteryzuje się niepewnością strukturalną, która determinuje i wpływa na relacje pomiędzy poszczególnymi uczestnikami systemu społeczno-politycznego. Toteż zarówno w fazie przejściowej oraz w fazie tzw. konsolidacji ważnym staje się proces legitymizacji, którego szczególnie istotnym elementem jest stosunek czy wręcz dystans do członków byłego reżimu. Rzeczywiste zerwanie z poprzednim reżimem umożliwia bowiem odróżnienie „kolaborantów od bojowników ruchu oporu (i niewspółpracujących) oraz w innej skali, katów od ofiar. Odróżnia tych, którzy słuchali w milczeniu lub byli aktywni w systemie represji i kontroli od tych, którzy zostali poddani ostracyzmowi lub byli uciskani” (Andrieu 2012). To wyróżnienie się jest nie tylko symboliczne, lecz wręcz kluczowe i najczęściej oznacza zajęcia stanowiska wobec osób związanych z dawnym reżimem. Brak bowiem takiego działania może umożliwić członkom byłego reżimu lub osobom z nim powiązanim zablokowanie dostępu do strategicznych stanowisk. W ten sposób wkracza się bezpośrednio w grę taktyczną doprowadzającą do polaryzacji życia społeczno-politycznego, która jest elementem charakteryzującym okres przejściowy. Dostrzec to można zarówno w redakcjach prasowych, radiowych i telewizyjnych a ma to niewątpliwie

wpływ na relacje pomiędzy dziennikarzami i aktorami politycznymi. Współdziałanie z członkami dawnego reżimu i jego współpracownikami (biernymi lub aktywnymi) rodzi także pytania „o lustrację, sposoby oczyszczania przeszłości” (Andrieu 2012). Ważne jest zatem, aby ze szczególną uwagą zastanowić się, w jaki sposób ustanawiać relacje z byłym reżimem w fazie przejściowej, jak są one tworzone w przypadku reorganizacji sektora mediów i w jakim stopniu wybory polityczne dotyczące ustanowienia sposobów lustracji umożliwią legitymizację, a nie powrót byłych elit politycznych i medialnych.

Konkludując, wśród badaczy, którzy są zwolennikami określania roli mediów w okresie transformacji poprzez poznawanie przemian i restrukturyzacji sektora mediów w oparciu o poszukiwanie związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy instytucjami i kategoriami poszczególnych aktorów procesu komunikowania politycznego dominuje opinia, iż to podejście umożliwia uniknięcia tranzytologicznych i etnocentrycznych niedociągnięć i słabości. Pluralizm i zahamowanie konfliktów, pełnienie krytycznego nadzoru i wymuszenie na elitach odpowiedzialności, a także socjalizacja społeczeństwa, nie mogą być, jak twierdzą, uważane za elementy modelu, który kierowałyby wyborem aktorów i który koniecznie musiałyby być naśladowany i powielany. Są to raczej znormalizowane rodzaje funkcjonowania, które po zakończeniu transformacji i nowym zinstytucjonalizowaniu pozwalają aktorom medialnym na stworzenie warunków dla ich autonomii i (re)legitymizacji ich praktyk. Podkreślają natomiast, iż analiza reform instytucji medialnych umożliwia w znaczący sposób określenie zadania mediów w demokratycznych przemianach. Tym bardziej, że daje ona sposobność na wzięcie pod uwagę złożoności zachodzących procesów, niepewność przemian a także specyfikę przeobrażeń gospodarczych, które wpływają na różne obszary społeczne, umożliwia także skupienie analizy bardziej na logice i dynamice reformy mediów w kontekście przejściowym niż na udziale lub konsekwencjach udziału tych mediów w zmianie reżimu. Zwłaszcza że kwestia „skutków”, jak konstatują, jest niezwykle złożona, gdy weźmie się pod uwagę dynamikę transformacji reżimu a na dodatek, jak dowodzą, brakuje badań empirycznych odnoszących się do tej problematyki (Teitel 2014: 35–46). Dlatego, szukając odpowiedzi na pytanie o sytuację mediów w procesie transformacji ustrojowej i demokratyzacji, nie można jednoznacznie stwierdzić, czy pełniejszy obraz daje nam analiza udziału mediów w zmianach czy analiza reformy mediów. Choć dostrzec należy, że wiedza specjalistyczna na temat skutków działalności mediów jest oczywiście powiązana z polityką reform a analiza tych reform i ich kontekstów pozwala na przyjęcie bardziej refleksyjnego i krytycznego stanowiska.

Bibliografia

- Almond Gabriel, Sidney Verba. 1963. *The civic culture. Political attitudes and democracy in five nations*, Princeton: Princeton University Press.
- Andrieu Kora. 2012. *La Justice transitionnelle*. Paris: Gallimard.
- Ansah Paul. 1991. “Blueprint for freedom” *Index on censorship* 20 : 3–8.
- Balčytienė Auksė. 2009. “Marked – Led Reforms as Incentives for Media Change, Development and Diversification in the Baltic States: A Small Country Approach”. *International Communication Gazette* 71 : 39–49.

- Banegas Roberto. 1993. "Les transitions démocratique: mobilisation collectives et fluidité politique" *Culture et conflits* 12 : 110.
- Dahl Robert A. 1995. *Demokracja i jej krytycy*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Dobek-Ostrowska Bogusława. 2012. Italianization (or Mediterraneanization) of the Polish Media System? *W Comparing Media Systems Beyond the Western World*. Hallin, Daniel, Paolo Mancini, (red.). Cambridge–New York: Cambridge University Press.
- Dobry Michel. 1986. *Sociologie des crises politiques*. Paris: Presse de la Fondation Nationale des Sciences Politiques.
- Gunther Richard, Anthony Mughan, 2000. *Democracy and the media. A comparative perspective*. New York: Cambridge University Press.
- Gunther Richard, Anthony Mughan. 2000. *Democracy and the media. A comparative perspective*. New York: Cambridge University Press.
- Gurevitch Michel, Jay G. Blumler. 1990. Political Communication Systems and Democratic Values, *W Democracy and the mass media*, Judith Lichtenberg (red.). 269–289. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hallin Daniel, Paolo Mancini. 2007. *Trzy modele mediów i polityki w ujęciu porównawczym*. Marta Lorek (przeł.). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Heydemann Steven. 2002. "La question de la démocratie dans le monde arabe". *Critique internationale* 4 : 54–62.
- Huntington Samuel. 1995. *Trzecia fala demokracji*. Andrzej Dziurdzik (przeł.). Warszawa: PWN.
- Jebriil Nael, Václav Stetka, Matthew Lovelles. 2013. Media and democratization: What is known about the role of mass media in transition to democracy. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism. [19.11.2018]. http://www.academia.edu/8683633/Media_and_Democratisation_What_is_Known_about_the_Role_of_Mass_Media_in_Transitions_to_Democracy.
- Koch Olivier. 2015. "Les medias dans les transitions démocratique: état des lieux et prospective". *Questions de communication* 28 : 211–229.
- Markovits Andrei S., Mark Silverstein. 1998. *The politics of scandal. Power and process in liberal democracies*. New York: Holmes&Meier.
- O'Donnell Guillermo. 1996. "Illusion about consolidation". *Journal of Democracy* 2(7) : 34–51.
- Price Monroe E., Beata Rozumilowicz, Stefaan G. Verhulst. 2002. *Media reform. Democratizing the media, democratizing the state*. London: Routledge.
- Randall Vicky. 1998. *Democratization and the media*. Londres: F.Cass.
- Schudson Michael. 1995. *The power of the news*. Harvard: Harvard University Press.
- Süskösd Miklos. 1997. "Media and Democratic Transition in Hungary". *Oxford International Review* 13 : 11–21.
- Teitel Ruti. 2014. "Généalogie de la justice transitionnelle". 35–46. *W Quelles justice pour les peuples en transition?* K. Andrieu, G. Lauvau (red.). Paris: Gallimard.
- Voltmer Katrin. 2006. *Mass media and political communication in new democracies*. New York: Routledge.
- Voltmer Katrin. 2013. *The media in transitional democracies*. Cambridge: Polity Press.

Media in the period of political transformation. Selected research approaches**Abstract**

One of the important research areas undertaken by political scientists remains the analysis of regime change processes or broadly understood studies on democratization. In addition, from the 1980s and 1990s, systematic research was also started into the situation or role of mass communication in transformational processes, so the purpose of these considerations will be to present and attempt to evaluate selected concepts and research approaches exploring the involvement of the media in the process of political transformation.

Key words: media, political transformation, democratization